

16. YÜZYILDA KONVERSO KADIN BİR BANKER: DONA GRACIA NASI MENDES ve OSMANLI DEVLETİ İLE İLİŞKİLERİ

Prof. Dr. Cengiz Toraman ¹

Elif Ulucenk ²

ÖZ

Bu çalışmanın amacı kadın bir banker olarak Dona Gracia Nasi Mendes'in dönemine yaptığı olağanüstü finansal etkiyi ortaya koymaktır. 16. yüzyılın en zengin şirketlerinden biri olan Konverso Banker Mendes Ailesi'nin servetini yöneten Dona Gracia'nın hayatı, betimsel bir yaklaşımla incelenmiştir. Dona Gracia; yönettiği servet büyüdükçe, Yahudiliğinin deşifre edileceğine yönelik tehditlere maruz kalmıştır. Engizisyonun baskı ve zulmünden kaçan banker Portekiz'den sırasıyla; Antwerp'e, Venedik'e, Ferrara'ya, Ragusa'ya ve son olarak Osmanlı İmparatorluğu'na sığınmıştır. Dünya finans tarihi açısından elzem öneme sahip Mendes Ailesi kurdukları "Banka Evi" sayesinde finansal sıkıntı yaşayan özel kesim ve krallıklara krediler sağlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'na sığınana dek servetini kaybetme tehlikesi yaşayan Banker Dona Gracia'ya antisemitist batılı devletlerin yaptırımları, tarihte cam tavan sendromunun bir örneği niteliğindedir.

Anahtar Kelimeler: Banker, Osmanlı Devleti, Cam Tavan Sendromu, Banka Evi.

Jel Kodu: G21, F23, F39.

A CONVERSO WOMAN BANKER IN THE 16th CENTURY: DOÑA GRACIA NASI MENDES AND HER RELATIONS WITH THE OTTOMAN STATE

ABSTRACT

The aim of this study is to reveal the extraordinary financial impact of Dona Gracia Nasi Mendes as a female banker. The life of Dona Gracia who managed the wealth of the Converso Banker Mendes Family, one of the richest companies of the 16th century, was analyzed with a descriptive approach. As the wealth Dona Gracia's manages grows, she was subjected to threats that her Judaism would be

¹ Prof.Dr., İnönü Üniversitesi, İİBF İşletme Bölümü, cengiz.toraman@inonu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8601-5542

² İnönü Üniversitesi, SBE Dr. Öğrencisi, elifulucenk@outlook.com, ORCID: 0000 0001 6545 6621

Atıf (Citation): Toraman, C., Ulucenk, E. (2022). 16. Yüzyılda Konverso Kadın Bir Banker: Dona Gracia Nasi Mendes ve Osmanlı Devleti ile ilişkileri. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*(22), 39-52.

Research Article / Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi / Received: 01.09.2021

Revizyon Tarihi / Revised: 20.12.2021

Kabul Tarihi / Accepted: 21.12.2021

exposed. The banker who escaped from the oppression and persecution of the Inquisition from Portugal respectively; she took refuge in Antwerp, Venice, Ferrara, Ragusa and finally the Ottoman Empire. The Mendes Family which is of vital importance in terms of world finance history provided loans to the private sector and kingdoms experiencing financial difficulties thanks to the “Bank House” which they established. The sanctions of anti-Semitic western states on Banker Dona Gracia, who was in danger of losing her wealth until when she took refuge to the Ottoman Empire, is an example of the glass ceiling syndrome in history.

Keywords: Banker, Ottoman State, Glass Ceiling Syndrome, Bank House.

Jel Code: G21, F23, F39.

1. GİRİŞ

Tarik Bin Ziyad komutasındaki ordunun, 711 yılında İber Yarımadası’na ayak basmasının ardından İspanya’da İslam hâkimiyeti sağlanmış ve Endülüs coğrafyası kurulmuştur. Yaklaşık 8 asır İslam coğrafyası hâkimiyetinde kalan Endülüs’te Müslümanların gücünü kaybetmesi, İspanyol Yahudilerinin de bölgedeki akıbetini belirlemiştir. Endülüs’te Müslümanların son kalesi olan Granada’nın düşmesinin ardından imzalan “Elhamra Kararnamesi” Yahudi tarihi için bir dönüm noktasıdır. Elhamra Kararnamesi’nin ardından İspanya’dan kovulan ve yeni bir yurt arayışına giren Yahudiler, 15. yüzyılda uluslararası ticareti ve finansal sistemi yeniden inşa etmiştir. Aralarında, İber’i terk etmek istemeyen ve Hristiyanlığa biat eden Yahudiler olsa da çoğunluk bu sürgünü kabul etmiştir. Yahudilerin büyük bir kısmı İspanya’ya en yakın ülke Portekiz’e yerleşmiş ve bu Yahudiler arasında Mendes ile Luna Aileleri de yer almıştır. Yahudilere tanınan dinsel özgürlük, Portekiz’de 1497 yılına dek sürmüş ve yine benzer bir baskıya maruz kalmışlardır. Ancak Mendes ve Luna Ailesi Portekiz’i son sığınak gördükleri için Yahudiliklerini gizleyerek Hristiyanlığı kabul ettiklerini ilan etmiştir. Bankerliğin ve baharat ticaretinin öncü ailelerinden biri olan Mendesler, 15. ve 16. yüzyıl ekonomisinde önemli piyasa katılımcılarından biri olmuştur. Luna Ailesi’nin kızı Gracia ile Mendes Ailesi’nin oğlu Francisco’nun evliliğinin ardından Gracia Mendes; eşinden miras kalan serveti ve aile şirketini koruyabilmek için yaşamı boyunca ailesiyle birlikte zorunlu göçlere katlanmıştır. Dona Gracia; 16. yüzyıl dünya ekonomisi ve siyaseti için önemli bir figürdür. Özellikle serveti ve şirketi; Portekiz, Antwerp, Venedik, Ferrara, Ragusa ve Osmanlı İmparatorluğu’nu yakından ilgilendirmiştir.

Bu çalışma Dona Gracia’nın, 16. Yüzyılda Seferad bir kadının banker olarak dönemine yaptığı finansal etki ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu sebeple çalışmada önce Yahudilerin İspanya’dan kovulmasına ve Luna ile Mendes Ailelerinin Portekiz’e taşınmasına sebep olan Elhamra Kararnamesi açıklanmış, sonra Dona Gracia’nın biyografisi incelenmiş ve daha sonra dünya ekonomisinde varlığını sürdürebilmek için aile şirketini ve servetini koruyabilmek üzere katlandığı baskı ve zorluklar, güncel literatürün ilgi alanlarından biri olan cam tavan sendromu kapsamında incelenmiştir.

2. ELHAMRA KARARNAMESİ İLE BAŞLAYAN GÖÇ

Avrupa'nın Akdeniz'e uzanan yarımadalarından biri olan İber'e 711 yılında ilk kez gelen Müslümanlar, Endülüs Bölgesinde asırlarca hüküm sürmüştür. Ancak güçlerini zaman içerisinde kaybeden Müslümanlar, Endülüs'teki son kaleleri olan Granada'yı, 1492'de Aragon Kralı II. Ferdinand ve Kraliçe Kastilyalı Isabella'ya karşı kaybetmiştir. Ferdinand ve Isabella ise krallıklarındaki Yahudi cemaatine iki seçenek sunmuştur: *“Katolikliğe geçmek veya Krallığı terk etmek.”* İspanyol krallıklarının yüzyıllardır süre gelen Yahudi karşıtlığından beslenen bu teklif, Yahudi tarihinin dönüm noktalarından biridir. Müslümanlar ise daha muhafazakâr olduğundan, Hristiyan yönetimi ve halkına karşı asimilasyona, Yahudilere göre daha başarılı bir direniş sergilemiştir. Ortaçağ Katolik Kilisesi tarafından *“ötekiler”* biçiminde tanımlanan Müslümanların ve Yahudilerin, Hristiyanlığı etkileyeceği endişesi sebebiyle hem krallık hem de kilise devletlerin ayrılması gerektiği konusunda hemfikir olmuş ve İber Yarımadası'nda ki Yahudiliğe son vermek için Elhamra Kararnamesi'ni imzalamıştır (Restaino, 2018: 1).

Bölgedeki Yahudilerin bazıları, yeni dini kabul ederek hayatlarını daha sakin ve huzur içinde sürdüreceklerine inanmıştır. Ancak din değiştirmeyi reddeden Yahudi aileler, Engizisyon baskından kaçmaya karar vermiştir. Onlar; Portekiz, Filistin, İtalya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun etkisi altındaki ülkelere yerleşmeyi seçmiştir. Bazı aileler İspanya'ya en yakın ülke olduğu için Portekiz'e gitmeye karar vermiştir. Yahudiler; Kral II. Juan'ın oğlunun, İspanyol Kralı'nın kızıyla evlenmek istediği 1497 yılının sonuna dek Portekiz'de dinlerini bir nebze olsun yaşayabilmiştir. Ancak bu evliliğin gerçekleşmesi için İspanyol prenses bir şartta bulunmuştur; *“Portekiz'deki tüm Yahudilerin sınır dışı edilmesi.”* Portekiz Kralının kabul ettiği bu şartın sonucu, bölgedeki bazı Yahudiler, dinlerini gizlice yaşayıp Hristiyanlığa biat etmiştir. Bu Yahudi grubu o dönemde *“Marranos”*³ veya *“Yeni Hristiyanlar”* olarak tanımlanmış, günümüz Yahudi toplulukları arasında ise *“Anusim”*⁴ olarak adlandırılmakla birlikte bu kişilere yine aynı anlama karşılık gelen *“Konverso”* da (Converso) denilmektedir. Portekiz'i İber' deki son sığınak olarak gören Yahudiler arasında Mendes ve Luna ailelerinin üyeleri de bulunmuştur. Bu 2 aile yıllar sonra 1528 yılında, Beatrice de Luna ve Francisco Mendes'in evliliği ile tekrar birleşmiştir (Cook, 2015: 2). Portekiz'in baharat ticaretinde tekelinin başlangıçcı olan bu yıllar aynı zamanda Beatrice de Luna'nın bir gün yöneteceği serveti de işaret etmiştir (Billauer, 2014: 2). Beatrice de Luna'nın servetinin kaynağı, Arap tacirlerin, Avrupalı zenginlere ve saraylara; Çin, Hindistan, Osmanlı İmparatorluğu ve Kuzey Afrika'dan baharat, ipek ve değerli taşlar getirmesiyle 4.000 yıldan fazla bir süre önce başlayan baharat ticaretidir. Önceleri baharat ticareti deve kervanları ile yapılmış, tacirler satın aldıkları malların yerini gizli tutmuştur. Rivayete göre, tacirler baharatlara vahşi kanatlı yaratıklarla savaşarak ulaştıklarına dair efsanevi hikâyeler uydurup mallarını daha değerli göstermiş böylece bu malları daha yüksek fiyatlarla satmıştır. Ancak gemi ile tüm Afrika'yı dolaşarak Doğu limanlarına ulaşmanın mümkün olduğu bir müddet sonra ortaya çıkmıştır. Kristof Colomb'un Hindistan'ı ararken Amerika'yı bulması ve daha önceki başarısız denemelerin ardında Avrupa hükümdarları yeni bir denemeyi başlarda olumlu karşılamamıştır. 1497 yılında Vasco da Gama komutasındaki 4 gemi önce Ümit Burnu sonra Hint Okyanusu'nu geçerek Hindistan'a ulaşmış

³ Hristiyanlığa geçmeye zorlanan İspanyol Yahudi'si kişilere denir (Górski, 2019: 75).

⁴ Ölüm veya tahrinata uğrama baskısı altında din değiştirerek Hristiyanlığı kabul eden Yahudilerdir (Backal, 1999: 8).

ve buradan bir gemi dolusu servetle dönmüştür. Böylece Portekiz'in baharat ticaretindeki tekeli başlamıştır (Billauaer, 2014: 2). Yahudi kimliklerini gizleyip bir Hristiyan gibi yaşamlarını sürdüren Konverso aileler, Portekiz'de oldukça zengin bir kesimi oluşturmuştur. Özellikle ticari faaliyetlerde öncü olup para akışını idame ettirmeleri sebebiyle Yahudiler, Hristiyanlar ile sürekli anlaşmazlıklar içinde ve zorlu bir yaşam sürmüştür.

3. DONA GRACIA NASI MENDES

Konverso bir ailenin kızı olarak Lizbon'da 1510 yılında dünyaya gelen Gracia, Portekiz kayıtlarında Beatrice de Luna ismiyle yer almıştır. 1528 yılında yine İspanya'dan konverso zengin bir ailenin oğlu banker ve tacir Francisco Mendes ile evlenmiş ve bu evlilikten "*Reyna Mendes*" adında bir kızları olmuştur (Frank & Cooperman, 2013: 5). Yahudi aileler, nesilden nesle atalarına bağlılıklarını korumak için mümkün oldukça kendi cemiyetleri arasında evlenmiştir. Kraliyet doktoru Yahudi Agostinho Miquez'in kız kardeşi olan Gracia Luna ve Francisco Mendes'in evliliği de bu inancın bir gereğidir (Roth, 2001: 12). Francisco Mendes ve ailesi bu dönemde ticarete öncü isimlerden olmuştur. Mendeslerin oğullarından Goncalo, Portekiz Krallarının ticaret seferlerini ve gemi inşasını finanse etmiştir. Keşif gezilerinin ilk finansörlerinden biri olan Goncalo, kardeşleri için biber sevkiyatını kolayca güvence altına almıştır. Francisco ve Diago Mendes'te kısa bir süre sonra işlerini baharat ticaretini de kapsayacak şekilde genişletmiştir. Lizbon'da biber pazarını ele geçiren Mendeslerin Avrupa'da bir çıkış noktasına ihtiyacı olmuştur. Bu sebeple Francisco; Diogo'yu Antwerp'e göndermiş, Goncalo ise Lizbon'da kalıp gemi inşaat işlerine devam etmiştir (Billauer, 2014: 10). Francisco Mendes ve ailesi baharat ticaretinin yanı sıra şeker, şarap, yağ, pamuk, odun, fildişi, incir gibi ürünlerin ve ayrıca mücevher ile değerli taşlarında ticaretini yapmıştır (Roth, 2001: 26). Hindistan'dan ithali gerçekleşen "*karabiber*" ise soylu ailelerin statü sahibi olmasına sebep olmuştur. Portekiz Kralları Mendes ailesine her yıl ticaret hakkı tanımış ve ayrıca "*banka evleri*" sayesinde tefecilik ve bankacılık işlemleriyle ilgilenmelerine de izin verilmiştir ([https://forbes.co.il/\(05.05.2021\)](https://forbes.co.il/(05.05.2021))). Diogo'nun Antwerp'teki işletmesi aracılığıyla tüm Avrupa'daki karabiber ticaretini kontrol eden altı aileden biri olan Mendesler artık "*Karabiber Kralları*" olarak anılmaya başlamıştır. Aristokrat Gracia ise "*Dona*" unvanını almıştır (Billauer, 2014: 11).

Mendes ailesinin tacirliğin yanı sıra bankerlik yaptıkları da bilinmektedir. Mendesler bankerlik faaliyetlerini yürütmek üzere bir "*banka evi*" kurmuştur. Ancak bu dönemde modern anlamda bir banka işletmesi bulunmamaktadır. Mendes ailesi daha ziyade değerli malların alınması, satılması ve ödemelerin iletilmesi ile ilgilenmiştir. Mendesler kurdukları sistem ile ülkeden ülkeye para transferini sağlamayı amaçlamış ve külçeleri taşıma riski ile taşıma masraflarını da bertaraf eden geliştirdikleri yeni mekanizmayı müşterilerinin hizmetine sunmuştur. Bu dönemde, mevduat bankacılığı pek bilinmemesine rağmen, paranın güvenli bir şekilde muhafaza edilmesi veya kazançlı koşullarda ticarete kullanılması kabul edilebilir bir seçenek olmuştur. Ayrıca Mendes ailesi; para sıkıntısı yaşayan özel kesime ve hatta krallıklara dâhi kredi sağlamıştır (Roth, 2001: 11 – 12). Ailesinden kalan mirasını, yine aynı şekilde ticaretten ve bankerlikten sağladığı gelire besleyen Francisco Mendes servetini 1535 yılında eşi ve kızına bıraktığına dair bir vasiyet hazırlamıştır. Vasiyetinde aile şirketinin yarısını eşine, diğer yarısını kardeşi Diago'ya bırakan Francisco Mendes'in (Dabasi, 2017: 3), 1537 yılında

ani ölümü üzerine Dona Gracia, büyük bir servetin sahibi olmuştur. Ancak Engizisyon baskılarından kurtulmak için kızı Reyna ve kız kardeşi Brianda ile Portekiz'den kaçıp Diago'nun yaşadığı Antwerp'e yerleşmiştir (Cook, 2018: 2). Antwerp ise bu dönemde Avrupa'nın en önemli ticari merkezlerinden biri olmaya başlamıştır. Sürekli güçlenen bir ticaretin yanı sıra, sokaklarında tüm dünya dillerinin konuşulduğu şehirde güçlü bir borsa bulunmaktadır. Fuggers ve Welsers gibi tüm büyük bankalar Antwerp'te şubeler açmıştır (Birnbaum, 2003: 21). Antwerp; baharat, parfüm, ipek, kadife, inci, safir taşıyan gemilerle dolmuş ve Diago, ülkenin en önemli tacirlerinden biri olarak Paris, Venedik ve İstanbul'da görevlendirdiği temsilcileri veya acenteleri sayesinde bahsi geçen bu ürünlerin ticaretini yapmıştır (Billauer, 2014: 6). Engizisyonun artan baskılarının ardından Portekiz, Dona Gracia'nın ailesi ve serveti için büyük bir tehlike oluşturduğundan göç kaçınılmazdır. Antwerp'e gidişlerinden 2 yıl sonra Brianda ile evlenen Diago Mendes'in La Chicha isminde bir kızı olmuş ve Diago ölmeden önce 1543 yılında eşi ile kızının koruyucusu olarak Dona Gracia'yı atamıştır. Aile şirketinin yöneticisi olan Gracia, tüm ticari işlemlere ve bankacılığa hükmeden tek otorite haline gelmiştir. Zira Brianda ticari faaliyetlerde ve bankerlikte Dona Gracia kadar tecrübeli değildir. Aile servetini bir arada tutma ve kontrol etme görevi Dona Gracia'ya verilmiş, o da yeğeni Joseph Nasi'yi Antwerp'e birlikte çalışmak üzere davet etmiştir. Ancak Kral Charles ile yaşadığı anlaşmazlıklar sonucu Antwerp'i de terk etmek zorunda kalan Dona Gracia, ailesiyle birlikte Venedik'e taşınmıştır (Cook, 2018: 2). Mendes ailesi burada kasabanın merkezine, Zecca (Daphane) yakınına yerleşmiş ve evleri tıpkı Antwerp'te olduğu gibi şehirde bulunan Marrona mültecilerin merkezi haline gelmiştir (Roth, 2001: 52). Ancak Dona Gracia, Venedik'te kız kardeşi tarafından Yahudi gelenekleriyle suçlanmış ve yalnızca 2 yıl kalabilmiştir. Brianda ile Dona Gracia arasındaki çatışmanın en önemli sebebi ise Diago'nun mirasıdır (Cook, 2018: 2 – 3). Diago'nun servetine dair pek çok haham kaydı ve Antwerp'teki ticari faaliyetlerine ilişkin evraklar bulunmuştur. Elde edilen bulgulara göre bu servetin günümüz ölçeğinde 500 milyon \$ - 1 milyar \$ arası olabileceği iddia edilmiştir (Birnbaum, 2003: 21). Mendesler, birden fazla işkolunu şubeleri aracılığıyla yöneten büyük bir aile şirkettir. Mendes kardeşler, sırasıyla Lizbon ve Antwerp'te bulunmuş ve devrin önemli tacirleri ile geçici ortaklıklar kurmuştur. Diago bu şirketin Antwerp operasyonlarını yürütmüş ve Mendes şirketini temsil eden aracılardan sayesinde şirketin faaliyet alanı İtalya, Fransa, Almanya ve İngiltere'ye kadar genişlemiştir. Diago ayrıca sermayesini çeşitlendirmiş ve sıklıkla Fuggersler ile işbirliği yaparak onların mütevellî heyeti olarak görev almıştır. Ayrıca Fuggers'in Portekiz Kralı'na iletmesi için 200.000 Florin borç vermiştir. Portekiz Kralı ise bu parayı Osmanlı'ya savaş açması için imparatora iletmiştir (Birnbaum, 2003: 22). Osmanlı İmparatorluğu'nun Habsburgların zulmüne uğrayan Avrupa Yahudilerine sığınma sağlarken, Konverso aileden gelen birinin bu davranışı başta ironik bulunsa da Diago Mendes'in farklı bir plan içerisinde olduğu ileri sürülebilir. 1532 yılında Diago, özellikle Konversoların; Selanik'e kaçmalarına yardım etmek, onları tekrar Yahudileştirmek ve Osmanlı'daki Yahudilerle temas kurmakla suçlanıp tutuklanmıştır. Suçlamaları reddeden Diago iyi bir Hristiyan olduğunu ve Selanik limanını yalnızca ticari mal sevkiyatında kullanma niyetinin olduğunu beyan etmiştir. Mendes ailesinin ticari hayattaki rolünü bir kez daha ortaya koyan bu hadisenin sonucu, Portekiz konsolosu, kralının Diago Mendes hapisteyken imparatorun hesabına vaat edilen tutarı ödeyemeyeceğini belirtmiştir. Ayrıca Cenova, Floransa ve Lucca konsolosları Diago lehine müdahalelerde bulunmuştur. Antwerp'teki bazı tacirler de hükümete mektuplar yazmış,

Diago'nun şehrin ticareti için öneminden bahsedip tutukluluk haline son verilmesini talep etmiştir. Nihayetinde Diago 1532 yılı Eylül ayında 50.000 dukka kefarete ile serbest bırakılmıştır (Birnbaum, 2003: 25). I. François'e borç veren, İmparator V. Charles'e verdiği borcun yanında muazzam miktarda rüşvetler ödeyen (Birnbaum, 2003: 31- 40; Bodian, 2009) bu aile uluslararası ticaretin yönetimi, bazı savaşların kreditörlüğü ve Yahudiliğin muhafaza edilmesi için gerekli finansmanın sağlanmasında aktif rol almıştır. Diago'nun ölümünün ardından, Mendes ailesinin varlıklarına el koymak için tasarlanmış suçlamalara karşılık Dona Gracia'nın, Charles'e faizsiz 100.000 duka borç vererek aile servetini kurtardığı ancak bu tutarın Charles'e ile ailesine verdiği son borç ve rüşvet olmadığı bilinmektedir (Birnbaum, 2003: 30 -34). Bahsi geçen bu tarihi hadiseler, Mendes ailesinin servetinin etkisini ve Gracia ile Brianda Kardeşlerin çatışmasının büyüklüğünün ortaya koymaktadır. Dona Gracia İstanbul'a taşınma planlarının hızlanmasında ise Brianda'nın taleplerinin olduğu iddia edilebilir. Josep Nasi' de şahsi mali çıkarlarını gözetenek bir yandan Osmanlı İmparatorluğu ile ilişkilerini güçlendirmiş ve bir takım iş girişimlerinde bulunmuştur. 10 Mart 1548'de bir müddet Lyons'ta kalan Joseph Nasi, buradaki ipek endüstrisinin benzerini oluşturmak için Osmanlı'da birtakım girişimlerde bulunmuştur (Birnbaum, 2003: 35). Dona Gracia'da yeğeni gibi yatırımlarını Osmanlı İmparatorluğu'na taşımaya karar vermiştir. Zira Osmanlı hükümdarı Kanuni Sultan Süleyman, farklı dinlere hoşgörüsüyle yaklaşan barışçıl bir politika izlemektedir. Gracia, burada özgür bir Yahudi olarak ticari faaliyetlerine ve bankerliğe devam edebileceğini tasarlamıştır. Ancak bu sırada Brianda mirastaki payında özerklik talep etmiş, Dona Gracia ise varlıklarını devretmek ve Osmanlı İmparatorluğu'na taşınmak istemiştir (Birnbaum, 2003: 43). Brianda; kızı La Chicha'nın vesayetini Gracia'dan geri almak için Yahudi karşıtı duygulardan menfaat sağlamayı ummuş ve ablasını tüm servetiyle Osmanlı İmparatorluğu'na gizlice sığınacak bir Yahudi olmak ile suçlamıştır. Ayrıca mahkemede Dona Gracia'nın, reşit olmayan kızının vasisi olamayacağını iddia etmiştir. Ancak yaşanan gelişmeler Brianda'nın tahminin ötesinde gerçekleşmiştir. Dona Gracia, kardeşinin suçlamaları üzerine tutuklanmış ve mal varlığına el konmuştur. Reyna ve La Chicha ise papanın elçisi tarafından zorla bir rahibe manastırına yerleştirilmiştir. Brianda gizli çalışmalarını sürdürmüş ve bağlantılar kurmuştur. Mendes Aile Şirketinin büyük bir kısmı bankacılığın geliştiği ve hükümete önemli meblağların borç verildiği Fransa'da idi. Brianda, La Chicha'nın payını kontrol etmeyi ummuş ve Yahudi düşmanı bir Hristiyan ajanla anlaşmıştır. Fransa Kralı ise Dona Gracia'nın şaibeli ortodoksluğunu bahane etmiş ve mülküne ambargo koyma fırsatı elde etmiştir. Brianda'nın ajanı, ganimetten düşen paydan memnun olmamış ayrıca Brianda'nın da bir Yahudi olduğunu iddia etmiştir. Akabinde Brianda'nın parasına da el konulmuştur (Roth, 2001: 54 – 55). Ancak Payitahtın hekimlerinden biri olan Yahudi asıllı Moses Hamon; Dona Gracia'nın hapiste olduğunu ve servetine el konulduğunu Kanuni Sultan Süleyman'a bildirmiş ve böylece hadisenin seyri değişmeye başlamıştır (Roth, 2001: 54 – 55, Birnbaum, 2003: 44, Cook, 2018: 3). Birnbaum; Kanuni Sultan Süleyman'ın özel hekimlerinden biri olan Moses Hamon'nın, Dona Gracia'nın servetinin Osmanlı İmparatorluğu'na taşınmasının, devletin ticaret ve ekonomisine büyük katkı sağlayacağı kanaatinde olduğunu iddia etmiştir (Birnbaum, 2003: 44). Kanuni Sultan Süleyman ise bu meseleyi önemli bir siyasi hadise olarak değerlendirmiş ve Mendes ailesini kendi tebaası kabul ederek Osmanlı İmparatorluğu'nun himayesi altında görmeye başlamıştır. Gücünün zirvesinde ve en parlak devrini yaşayan Osmanlı İmparatorluğu'nun hükümdarına Venedik Hükümeti'nin karşı koyması mümkün değildir (Roth, 2001: 57). Osmanlı'nın adaleti sağlamak

üzere uyguladığı diplomatik baskının ardından Dona Gracia'nın özgürlüğüne ve servetine kavuştuğu ileri sürülebilir.

Dona Gracia ve Brianda arasında 1 Eylül 1547 ve 15 Aralık 1548 tarihlerinde olmak üzere iki miras davası görülmüştür. Her iki davanın sonucu da Dona Gracia'nın aleyhine olmuştur. La Chicha'nın servetinin yarısı Dona Gracia'nın kontrolünden çıkmış ve La Chica 18 yaşına geldiğinde kendisine verilmek üzere Venedik Devlet Hazinesi'ne yatırılması kararlaştırılmıştır (Birnbaum, 2003: 43). Venedik'te ve ayrıca 1549'dan 1551'e kadar; Ferrara'da kız kardeşler eşlerinin vasiyetnamesine karşı çıkmış ve Lyons, Paris, Venedik ve Floransa'da birbirlerine karşı iddialarda bulunmuştur. Nitekim Venedik hükümetinin temsilcileri ve Kanuni Sultan Süleyman'ın elçisinin yardımıyla Mendes Ailesinin mal dağılımı müzakere edilmiştir. Venedik hükümetinin Dona Gracia'ya La Chica'nın çeyizi, Brianda'nın kendi çeyizi ile La Chicha'nın yetiştirme ve eğitime masrafları için aile servetinin yarısını Venedik Darphanesi'ne (Zecca) yatırmasını emretmiştir (Adelman, 2013: 15).

Venedik büyükelçisi de Morvilliers'e göre, Türk elçisinin tek bir görevi vardı: “*Gracia ve kızını İstanbul'a götürmek*” (Roth, 2001: 57). Kanuni Sultan Süleyman'ın görevlendirdiği Sinan Çavuş Venedik'e geldiğinde Dona Gracia ve Reyna Venedik'ten Ferrara'ya taşınmıştır. Brianda, ablasıyla birlikte Ferrara ve İstanbul'a taşınmayı reddetmiştir. Sinan Çavuş, kardeşler arasında arabuluculuk yapmış ve 12 Haziran 1552'de, noter Paolo Leoncini'nin huzurunda, San Marco savcısı Nicolas de Molino'nun Gracia'yı temsil ettiği, Andrea Contartini'nin ise Brianda'ya vekili olarak taraf olduğu bir anlaşma yapılmış ve kız kardeşler anlaşma sonucu protokolü imzalamıştır. Protokole Brianda, La Chicha Mendes'i temsilen imza atmıştır. 100 bin altın duka 29 Mart 1553' tarihine dek La Chicha adına Zecca'ya yatırılmıştır. Bu tarih, La Chicha Mendes'in 1558'de gerçekleşen on sekizinci doğum gününden çok önce olduğu için dikkate değerdir. Ayrıca Brianda, çeyizi için 18.123.5 İtalyan altın écus'u ve kızının henüz reşit olmadığı sürece eğitimi için tahakkuk eden faizi de almıştır. Buna karşılık Brianda; Dona Gracia, Joseph Nasi ve onların Lyon, Paris, Venedik ve Floransa'daki ajanlarına karşı tüm taleplerine son vermiştir. Ayrıca Dona Gracia ve Reyna'nın istedikleri yere hareket etme özgürlüğüne sahip olduklarını kabul etmiştir (Birnbaum, 2003: 45).

Dona Gracia, Osmanlı İmparatorluğu'ndan önce bir müddet Ferrara'da yaşamıştır. Ferrara'dayken, Dona Gracia Haham Abravanel'in karısıyla tanışmış ve onunla birlikte Yahudilere yardım etmek üzere bir yardım merkezi kurmuştur. Ayrıca hem Michelangelo hem de Titian'ın çeşitli sanat eserlerine finansör olmuştur. Kaldığı süre boyunca ünlü Ferrara İncili (Sefarad Yahudileri için Ladino'da) yayınlanmış ve Dona Gracia'ya, öte yandan Hristiyanlar için olup, İspanyolca çevirisi ise Ferrara Dükü'ne ithaf edilmiştir. Çevirileri Yom Tov Athias ve Abraham ben Salomon Usque tarafından yapılmıştır (Cook, 2018: 4). Anwerp'teki evinde tacir ve aristokratları ağırlarken, Ferrar'da yaşadığı süre boyunca Yahudilerle birlik olmuş ve buradaki evi, Yahudi bilginler ile Talmudistlerle dolmuştur. Böylece Ferrara'nın, Dona Gracia'nın entelektüel kimliğinin doğduğu yer olduğu ileri sürülebilir. Ayrıca Ferrara İncili ile aynı yıl yayımlanan Abraham ben Salomon Usque'nin “*Consolaçam as Tribulações de Israel (İsrail'in Felaketine Teselli)*” adlı eseri de Dona Gracia'ya ithaf edilmiştir (Birnbaum, 2003: 57).

1553'te Engizisyon'un Ferrara'da faaliyet göstermesine yeniden izin verilmiş; Talmud ve haham metinleri alenen yakılmıştır. Daha sonra Papa IV. Paul, Yahudi karşıtı yeni yasalar çıkarması için II. Ercole'ye galip gelmiştir. Papalığı sırasında IV. Paul, Engizisyon'un faaliyetlerini yeniden düzenlemiş ve Ferrara Yahudiler için yaşanmaz bir hal almıştır. Dona Gracia ise Babiali'nin davetini kabul etmiş ve Osmanlı İmparatorluğu'na sığınmaya karar vermiştir. 1552 Ağustos ayı, Sinan Çavuş; Dona Gracia ve kızı Reyna'yı gelecekteki iş anlaşmaları için en önemli durak olan Ragusya'ya giden kadırgalara yerleştirmiştir (Birnbaum, 2003: 65). Osmanlı İmparatorluğu'na yerleştiğinde işlerini İstanbul'dan yönetebilmek için Batı ile bir bağlantıya ihtiyaç duymuş ve bu sebeple ilk Dubrovnik Cumhuriyeti'ne gitmeye karar vermiştir (Miovic & Seferovic, 2014: 66). 16. yüzyılda Dubrovnik Cumhuriyetinin yaklaşık 55.000 nüfusu vardır (Vekaric, 1998: 7). 1530'ların sonunda ve 1540'ların başında, ticari filusunda 132 gemi bulunurken, yüzyılın sonunda gemi sayısı 170'e yükselmiş ve tonaj 2 katına çıkmıştır (Miovic & Seferovic, 2014: 71). Ragusalılar mali işlerde oldukça başarılı ve yetenekli tacirlerdi. Ayrıca Batılı devletler hakkında bilgi sahibi olmalarının yanında güçlü bir ticari filoya ve yerleşik bir transit limana sahiplerdi (Miovic & Seferovic, 2014: 71). Osmanlı İmparatorluğu da Ragusalıların özgürlüklerine müdahale etmemeye karar vermiş ancak haraç ödemesine (vergi) bağlamıştır Ragusalılar, her yeni Osmanlı hükümdarına bağlılığını dile getirmiş ve 12.500 duka haraç ödemiştir (Biegman, 1963: 238). Dubrovnik Cumhuriyeti'nin ticari potansiyeli ve müreffeh bir devlet oluşu Dona Gracia'nın da dikkatini çekmiş ve kısa bir müddet burada yaşamıştır. Dona Gracia ve Ragusalı temsilcilerinin, Dubrovnik Hükümetinden başlıca talebi, limanı kullanarak ticaret yapabilmektir. Öte yandan Ragusalılar ise Dona Gracia ile ticari faaliyetlerde bulunmaya olumlu yaklaşmamıştır. Zira Dona Gracia ile kurulacak ticari ilişkilerin artı ile eksilerini değerlendiren Ragusalılar, Gracia'nın Hristiyanlığı terk etmesi nedeniyle, maruz kalacakları zararlara yönelik çıkarımlarda bulunmuşlardır. Ancak Dona Gracia, Dubrovnik'ten ayrıldıktan sonra da Ragusalılara ticari taleplerini yazmayı sürdürmüştür. Taleplerine cevap alamayan Gracia'nın adına temsilcileri; Isaac Ergas ve Abner Alfarin hükümete yeni talep ve vaatlerde bulunmuştur. Isaac Ergas ve Abner Alfarin'in hükümetle mutabakatları sürecinde ise Dona Gracia'nın ticareti için "bir balya kumaş veya İtalya'dan ithal edilen diğer mallar için bir duka, Doğudan ithal edilen mallar için de malın değerinin %1'i kadar ödeyeceği, kırmızı balya kumaş için 2 duka, ipek kumaştan bir sandık için ¼ duka ve keçi postu balyası için 1 duka ödeme yapılacağını ayrıca gümrük binasında Dona Gracia'nın ürünlerinin depolanması için kiralık yer tahsis edileceği ve Gracia'nın başka bir transit liman kullanmaya karar vermesi halinde Ragusalılara 500 duka altın ödeyeceği bildirilmiştir. Temsilciler, mümkün oldukça Ragusan limanına çok sayıdaki Yahudi taciri yönlendirmek üzere büyük bir çaba göstereceklerini de garanti etmiştir. 22 Kasım 1552'de hükümet önerilen anlaşmayı kabul etmiş ve yaklaşık 15 gün sonra Ragusa Gümrük İdaresi, Dona Gracia'dan 500 dukalık bir ödeme tahsil etmiştir. Dona Gracia ve Ragusalılar arasındaki iş sözleşmesi her beş yılda bir düzenli olarak yenilenmiştir. Kasım 1552'de imzalanan sözleşme, senatonun kararıyla 7 Ağustos 1557'de, ikinci ve son kez ise 9 Temmuz 1562'de yenilenmiştir. 1562'de yapılan sözleşmenin yenilenmesi için hazırlanan dilekçede Dona Gracia'nın temsilcisi olarak Isaac Ergas Abenaso'yu⁵ atadığını belirtmiştir. Dona Gracia'nın 1569'da ölümünün ardından "*Mendes ve Nasi Ailesinin*" malları bir daha Dubrovnik'e

⁵ Isaac Ergas ve Isaac Ergas Abenaso'nun farklı iki kişi olduğunu belirten kaynaklarda bulunmaktadır.

yönlendirilmemiştir. Mendes & Nasi Ailesinin Dubrovnik Cumhuriyeti ile olan iş ilişkilerinin de böylece sonuna gelinmiştir (Miovic & Seferovic, 2014: 72 – 76).

1553 yılında İstanbul'a geldiğinde, yeğeni Joseph Nasi ise çeşitli Avrupa ticaret merkezlerinde aile işleriyle ilgilenmiştir (Roth, 2001: 83). Baharat ticaretinin Osmanlı İmparatorluğu'nun kontrolünde oluşu, Dona Gracia'nın İstanbul'a yerleşme kararında etkili olmuştur. Kudüs'e yerleşmeyi reddeden Dona Gracia, sığınma yeri olarak Selanik'i seçebilirdi. Selanik, "İkinci Kudüs" olarak adlandırılmış olsa da Kudüs'ün sunduğundan daha fazla Yahudi'ye ev sahipliği yapmış ve ayrıca daha canlı bir ekonomik yapıya sahip olmuştur. Selanik'te Roma döneminden beri yaşayan bir Yahudi kolonisi bulunmaktaydı. 14. yüzyılda Bizanslılar, Yahudi bilginlerle iletişimlerini sürdürmüş ve 15. yüzyılın sonunda Selanik'te ayrıca Aşkenaz Yahudileri yaşamıştır. Hahamların etkisiyle Yahudilerin yerleştiği her yerde bilgi merkezleri kurulmuş olmasına rağmen, Selanik; imparatorlukta Yahudilerin manevi merkezi olarak kabul edilmiştir. İstanbul'un; Osmanlı'nın yeni başkenti olması, yaklaşık 250.000 nüfusu ve büyük ölçekli işletmeler ile finansal ticaret merkezinin bulunması Dona Gracia için kaçınılmaz bir fırsattır. İstanbul'a yerleşen bankerin, oturma izni için yılda 10.000 duka ödediği ve bu tutarın imparatorluk adına Rüstem Paşa tarafından tahsil edildiği de iddialar arasında yer almıştır (Birnbaum, 2003: 87-88). Ancak İstanbul'un ticari kapasitesi ve Osmanlı İmparatorluğu'na sığınan bir Yahudi'nin dini özgürlüğüne kavuşmasına karşılık sadece bir iddiadan ibaret olan 10.000 dukanın oldukça sembolik bir tutar olduğu ileri sürülebilir.

II. Bayezid'in getirdiği kısıtlamaların kaldırılmasıyla birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nda Yahudilerin yeni ibadethaneler inşa etmelerine izin verilmiştir (Birnbaum, 2003: 88). Dona Gracia; İstanbul'a yerleştiğinde şehirdeki Yahudilerden hürmet görmüş ve Yahudi cemaatinin lideri kabul edilmiştir. Yahudi hastanelerinin ve okullarının finansmanını ayrıca Yahudi metinlerinin tercümesini ve basımını da üstlenmiştir. Dona Gracia; "La Senora veya Ha-Geveret'in" de aralarında yer aldığı birçok sinagogun kurulmasında sorumlu olmuştur. La Senora (Ha-Geveret) ismi ise Dona Gracia'yı tanımlamaktadır (<https://www.encyclopedia.com> (04.05.2021)).

Dona Gracia'nın ardından İstanbul'a gelen yeğeni Joseph Nasi, Reyna Mendes ile evlenmiş ve ailece Osmanlı İmparatorluğunun mali işlerinde önemli roller almışlardır. Dona Gracia'nın gerek ekonomik gerek yardımlarıyla ilgili girişimlerine katkıda bulunan Joseph Nasi, Dona Gracia'yı özel ve bürokratik alanlarda temsil etmiş ve gerektiğinde sözcüsü olmuştur. Dona Gracia yaşadığı süre boyunca ise ikincil rolü almaktan çekinmemiştir (Roth, 2001:118). Dona Gracia; Avrupa yönlü ürünleri için buğday, biber ve ham yün ticareti yapan hem Yahudilerden hem de Müslümanlardan oluşan bir konsorsiyumun başkanı olmuştur. Yeğeni Joseph Nasi, Kanuni Sultan Süleyman ile yakın ilişkiler kurmuş ve Ege Denizi'nde şarap ticaretinin tekeli güvence altına almıştır. Kanuni Sultan Süleyman, Joseph Nasi'ye Nakşa Adası Valiliği'ni de vermiştir. Daha sonra Joseph balmumu tekeli de ele geçirmiş ve bazı zengin Türk ve Yahudilerin 1555'te Fransa Kralı II. Henry'ye verdiği borçla ilgilenmeye başlamıştır. Başka bir Yahudi olan Esther Kyra ise bu dönemde Sultan'ın haremde nüfuz elde etmiş ve 1600'de gümrük tahsildarı mevkiinde sayesinde büyük bir servet biriktirmiştir. İnalçık'a göre, "16. yüzyılın ortalarından itibaren Marranoların gelmesiyle birlikte para piyasasında, Yahudi nüfuzu ve kontrolü artmış durumdadır." Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nda merkantilist bir eğilim ortaya koyduklarına dair açık bir kanıt bulunmamıştır. Onlar daha ziyade

faaliyetlerini var olan modele uyumlaştırmaya çalışmıştır. Yine de Yahudiler ve bilhassa İspanyol Yahudileri, 16. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda sermayenin gelişmesine önemli katkılarda bulunmuştur (Roth, 1947'den aktaran: Olson, 1977: 123). 16. yüzyıl Osmanlı ticari hayatında gayrimüslimler arasında; Ermeniler, Yunanlar, ve İtalyanlar yerine Yahudilere daha çok güvenilmiştir (Roth, 2001: 111 – 112).

Dona Gracia; Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşamını sürdürürken, Venedik ve İtalya ile yün, biber ve tahıl ticareti gerçekleştirmiştir. Ticari girişimleri içerisinde muhtemelen en önemlisi, kumaş ve tekstil ithalatına karşılık Türk hammaddelerinin ihracı olmuştur. Dona Gracia'nın ticari operasyonları, gemileriyle sürdürdüğü ve hatta bu gemileri inşa ettiği ileri sürülmüştür (Roth, 2001: 112).

16. yüzyılın ortalarında Mendes ve Nasi ailelerinin üyeleri, Osmanlı İmparatorluğu'nda en dikkat çekici Yahudi tacirler olmuştur. Yahudi cemaati arasında muhtemelen en zengin aile olan Mendeslerin servetinin 1550'li yıllarda 400.000 duka olduğu tahmin edilmiştir (Roth, 2001: 90). Dona Gracia'nın yıllar itibariyle sahip olduğu işletmeleri aşağıdaki tabloda gösterilebilir:

Tablo 1: Dona Gracia'nın İşletmeleri

İşletme Tipleri	Yıllar	Faaliyet Yeri	Anlaşmazlıklar	Anlaşmazlık Sebepleri
Ticari Bankerlik, Uluslararası Ticari/	1504 -1521	Lizbon ve Avrupa	Kral III. John ile anlaşmazlıklar	Krallığın paraya ihtiyaç duyması
	1537'ye dek	Lizbon	Para kaybetme endişesi	Vasiyetname
Bankacılık, Baharat Ticareti, İthalat ve İhracat	1537 – 1545	Antwerp	Lizbon'dan sürgün edilmesi	Anlaşmazlık Sebepleri
	1543	Antwerp	Diago Mendes'in varlıklarının kontrolünü ele geçirmesi	Aile servetinin yönetimini haksızca ele geçirdiği düşüncesi
	1546 - 1552	İtalya	Kredilerin geri kazanılması	Brianda Mendes'in, aile servetinin yönetiminde hak iddia etmesi
İhracat ve Gümrük Vergisi	1553 – 1569	Osmanlı	Kanuni Sultan Süleyman ile ilişkiler	İş savaşlarına yol açan ailevi meseleler

Kaynak: Leite, 2013: 12

Tabloda, Dona Gracia'nın yıllar itibariyle işletmelerini kurduğu ülkeler ve yaşadığı sorunlar ele alınmıştır. Ancak bankerliği ve ticari girişimleri yaşamı boyunca devam etmiş ve şirketinin faaliyet alanları yeğeni Joseph Nasi'nin katkılarıyla yıllar itibariyle çeşitlenmiştir. Engizisyon zulmünden kaçarken, yaptığı uzun yolculuklarında servetini korumak için “*Lettre De Change*” adlı senet çıkarmak için bir yöntem geliştirmiştir (<https://forbes.co.il/> (05.05.2021)). Osmanlı İmparatorluğu'nda Yahudi cemaatinin önde gelen isimlerinden biri olan Dona Gracia Yahudi Boykotu sırasında filosunu Ancona'dan çekmiş ve uluslararası tepkilere maruz kalmıştır. İstanbul'da güvenli bir yaşam sürerken diğer Yahudiler için de güvenli bir yer arayışına girmiş ve Osmanlı İmparatorluğu'nun kontrolü altındaki Filistin'in Tiberius kasabasında arazi kiralamıştır. Dona Gracia'nın amacı Tiberius'ta Yahudilerin özgürce yaşayabileceği bir şehir inşa etmektir. Tiberius'ta kendisi için de bir konak yaptıran

Dona Gracia bu eve taşınmadan 1569 yılında vefat etmiştir. Joseph Nasi, onun ölümünün ardından kasabayı bir daha ziyaret etmemiş ve Gracia'nın Tiberius ile ilgili hedefleri gerçekleştirilememiştir (<https://www.myjewishlearning.com/> (05.05.2021)).

Portekiz'den Osmanlı İmparatorluğu'na uzanan banker Dona Gracia'nın hayatı; disiplinlerarası incelenebilir bir yaşam öyküsüdür. İş hayatında “kadın” olması sebebiyle antisemitist devletlerin daha fazla zulmüne maruz kalan Dona Gracia'nın biyografisi; güncel çalışma alanlarından biri “cam tavan sendromunu” kapsamında ele alınabilir.

4. CAM TAVAN SENDROMU İLE DONA GRACIA MENDES'İN İLİŞKİSİ

“Cam tavan” kavramı; Amerika Birleşik Devletleri'nde 1970'li yıllarda ortaya çıkmış ve “kadınların üst düzey yönetici olmalarını engelleyen tutumsal ve örgütsel önyargıların yarattığı görünmez yapay engeller” biçiminde tanımlanmıştır (Wirth, 2001: 1). Başka bir ifadeyle cam tavan, iş dünyasında kadının üst düzey mevkiye terfi ettirilmemesi olgusudur (Omran vd., 2015: 316). Cam tavan; bir işletmede kadın çalışanın, aynı göreve aday erkek rakibine göre daha nitelikli ve başarılı olmasına rağmen cinsiyet ayrımcılığına maruz kalarak çalışma fırsatının engellenmesidir (Firdausia vd., 2020: 56). Bir işin ehil olan yerine erkek olana verilmesi, özellikle yönetim alanında potansiyel kapasitelerin verimli kullanılmamasına sebep olmuştur. Kavramın 20. yüzyılda keşfedilmesi, daha öncesinde kadınların iş hayatında cinsiyetçi ayrıma maruz kalmadığı anlamına gelmez. Aksine iş hayatının güncel sorunlarından biri olan cam tavan sendromunun 20. yüzyıla dek yok sayılması küresel farkındalıktaki geç kalışı ortaya koymaktadır. Banker Dona Gracia'nın şirketi ve servetine “Yahudi bir kadın” olması sebebiyle antisemitist devletlerin el koyma arzusu cam tavan sendromunun 16. yüzyıl ekonomisinde var oluşunu işaret etmiştir.

Konverso bir aileden gelen ve Osmanlı İmparatorluğu'na sığınana dek Yahudiliği gizlice yaşayan Dona Gracia, “Mendes Ailesinin Erkek Üyelerinin” vefatı üzerine büyük bir servetin sahibidir. Engizisyonun ve antisemitist kralların uyguladığı dinsel baskıyı tetikleyen önemli bir husus ise Banker Dona Gracia'nın nihayetinde bir kadın oluşudur. Aile şirketini ve servetini korumak için Portekiz'den; Antwerp'e, Venedik'e, Ferrara'ya, Ragusa'ya ve son olarak Osmanlı İmparatorluğu'na sığınan Dona Gracia, ölüm tehditleri ve servetini kaybetme riskiyle yaşamıştır. 16. yüzyıl ekonomisinde Dona Gracia'nın şirketini ve servetini ele geçirmeye yönelik uygulanan baskı ve girişimler dünya ekonomisine “erkek hegemonyasının” bir yansıması olduğu ileri sürülebilir. Bu bağlamda Dona Gracia biyografisi, tarihte cam tavan sendromunun en eski ve kayda değer örneklerinden biri olmuştur.

5. SONUÇ

Konverso bir ailenin kızı olarak Lizbon'da dünyaya gelen Dona Gracia Nasi Mendes'in, Konverso Franciso Mendes ile evliliğinden miras kalan serveti, 16. yüzyılda batılı kralların ve Osmanlı İmparatorluğu'nun ilgisini çekmeyi başarmıştır. Mendes Ailesi kurdukları “Banka Evi” sayesinde para sıkıntısı yaşayan özel kesime ve krallıklara kredi sağlamıştır. Yahudi kimliğini gizleyen ve uluslararası ticaretin en önemli katılımcılarından biri olan Konverso Banker Mendes Ailesi; serveti büyüdükçe, engizisyonun baskı ile zulmü artmış ve aralarında I.

François ile Kral Charles'in de bulunduğu hükümdarlar ile kraliçelere faizsiz borç ve rüşvetler ödemiştir. Francisco Mendes'in vefatının ardından Dona Gracia sırasıyla, Antwerp'e, Venedik'e, Ferrara'ya, Ragusa'ya ve son olarak Osmanlı İmparatorluğu'na taşınmıştır.

Diago Mendes'in vasiyeti üzerine Dona Gracia, Brianda ve La Chicha'nın koruyucusu olarak atanmıştır. Ancak mirasın ve şirketin Dona Gracia tarafından yönetilmesinden rahatsız olan Brianda Mendes, şirket ve servetteki hakkı ile kızının vasiliğini talep ettiğine dair mahkemeye başvurmuş ayrıca ablasını gizli bir Yahudi olmak ile suçlamıştır. Suçlamaların ardından Dona Gracia tutuklanmış ve servetine mahkeme kararıyla el konulmuştur. Payitahtın hekimlerinden biri olan Yahudi asıllı Moses Hamon bu durumu Kanuni Sultan Süleyman'a bildirmiş ve Mendes ailesinin servetinin Osmanlı İmparatorluğu'na taşınmasının devletin ekonomisine faydalı olacağını iddia etmiştir. Kanuni Sultan Süleyman ise, bu hadiseyi siyasi bir mesele olarak değerlendirmiş ve Mendes ailesini kendi tebaası olarak kabul ederek himayesi altına almıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun en parlak devrini yaşadığı bu yüzyılda Kanuni Sultan Süleyman'ın iradesine karşı koymaktan kaçınan Venedik Hükümeti, Dona Gracia'yı serbest bırakmış ve servetini geri vermiştir.

Dona Gracia ve yeğeni Joseph Nasi Avrupa ile ticari bağlantılarını güçlendirmek ve nihayetinde Osmanlı İmparatorluğu'na yerleşmek için bazı seyahatlerde bulunarak iş anlaşmaları gerçekleştirmiştir. Joseph Nasi; hem şirketin hem de şahsi mali çıkarlarını gözetmiş ve Osmanlı İmparatorluğu ile yakın ilişkilerde bulunmuştur. Dona Gracia' da Joseph Nasi gibi yatırımlarını Osmanlı İmparatorluğu'na taşımaya karar vermiştir. Kanuni Sultan Süleyman'ın, farklı dinlere karşı barışçıl ve hoşgörülü bir politika izlemesi Konverso bir ailenin kızı olup, Yahudiliğini gizleyen Dona Gracia için bulunmaz bir fırsattır. Yahudi kimliğinin deşifre edilmemesi için yaşamı boyunca devletlere rüşvetler, geri ödemesiz borçlar veren Dona Gracia, İstanbul'a yerleştiğinde ticari faaliyetlerini kolaylıkla sürdürebilmek için ticari anlaşmalar ve bağlantılar sağlamak üzere önce Ferrara ve Ragusa'ya gitmiştir.

Ferrara'da yaşayan Yahudi topluluğunun finansörlerinden biri olan Dona Gracia, burada bir yardım merkezi kurmuştur. Ayrıca Michelangelo ve Titian'ın çeşitli sanat eserlerine maddi desteklerde bulunmuştur. Kaldığı süre boyunca ünlü Ferrara İncili'de Dona Gracia'ya ithaf edilmiştir. Ferrara Dona Gracia'nın entelektüel kimliğinin ortaya çıktığı yer olmuştur.

Engizisyon baskı ve zulmünün artmasıyla, Ferrara'dan kaçan Dona Gracia ticari ve gümrük anlaşmalarını sağlamak üzere bir müddet Ragusa'da yaşamıştır. Güçlü bir ticari filo ve yerleşik bir transit limana sahip bu şehrin ticari potansiyeli Dona Gracia'nın ilgisini çekmiş ve son sığınağı Osmanlı İmparatorluğu'na yerleşmeden önce batıyla ticari bağlantılarının sürdürülebilirliğini sağlamayı amaçlamıştır. Dona Gracia, Ragusa ile sağladığı anlaşmanın ardından, Yahudi tacirleri de şehrin limanına yönlendirmiştir.

Ragusa ile istediği anlaşmaları sağlayan Dona Gracia, 1553 yılında kızı ile birlikte Yahudiliğini özgürce yaşayabileceğine inandığı İstanbul'a taşınmıştır. Joseph Nasi ise Avrupa'nın ticari merkezlerinde aile şirketleri için araştırmalarda bulunmuş ve bazı önemli anlaşmalar sağlamıştır. Avrupa bağlantılarını sağlayan Joseph Nasi kısa bir süre sonra İstanbul'a gelmiş ve Yahudi geleneklerine göre Reyna Mendes ile evlenmiştir. Dona Gracia ve Joseph Nasi Osmanlı İmparatorluğu ile yakın ilişkiler içerisinde olmuş ve önemli görevler almışlardır. Dona Gracia; buğday, biber ve ham yün ticareti yapan Müslüman ve Yahudilerden

oluşan bir konsorsiyumun başkanı olmuştur. Yeğeni Don Joseph, Kanuni Sultan Süleyman ile yakın ilişkiler kurmuş Nakşa Adası Valiliği görevine getirilmiştir.

Yaşamı boyunca yeni iş fırsatlarına sahip olacağı ve hükümetlerin iş ile özel hayatına “anlık” olarak en az düzeyde müdahale ettiği ülkelere göç eden Dona Gracia; feodalizmin hâkimiyetindeki statik sosyo-ekonomik sistemden ayrılmanın mücadelesini vermiş ve kapitalizm ile yeni tanışan dünya ekonomisi için antisemitist devletlerin yaptırımlarına rağmen önemli bir piyasa katılımcısı olmuştur. Bu bağlamda Dona Gracia Mendes’in iş hayatında maruz kaldığı baskıların, literatür için tarihteki ilk cam tavan sendromu örneklerinden biri olabileceği ileri sürülebilir.

KAYNAKLAR

- Adelman, H.T. (2013). The Venetian Identities of Beatrice and Brianda de Luna, *Nashim: A Journal of Jewish Women's Studies & Gender Issues*, 25, 10-29. DOI:10.2979/nashim.25.10
- Backal, A. G. (1999). Anusim Women in Mexico, *Shofar*, 18 (1).
- Biegman, N. H. (1963). Ragusan Spying for the Ottoman Empire: Some 16th-Century Documents From the State. Archive at Dubrovnik, *Belleten*, 26/106, 237-255.
- Billauaer, P. B. (2018). “Dona Gracia Nasi: First Lady of The Age of Exploration”. Available at SSRN: https://papers.ssrn.com/sol3/Delivery.cfm/SSRN_ID2446888_code646564.pdf?abstractid=2446888&mirid=1 (20.12.2021).
- Birnbaum, M. (2003). *The Long Journey Of Gracia Mendes*, New York: Central European University Press.
- Bodian, Miriam. "Doña Gracia Nasi." *Shalvi/Hyman Encyclopedia of Jewish Women*. 31 December 1999. Jewish Women's Archive. (20.12.2021) <<https://jwa.org/encyclopedia/article/nasi-dona-gracia>>
- Cook, R. (2015). “A Pilgrimage to a Personality: Doña Gracia Mendes” In B. Kirschen (Ed.), *Judeo-Spanish and the Making of a Community*, (152 – 168). Cambridge Scholars Publishing, 1- 18.
- Dabasi, J. (2017). Renaissance Woman in the Jewish Network: Dona Gracia, the Leader of the Ancona Boycott, 1- 10. DOI: 10.13140/RG.2.2.33307.16166
- Firdausia, S., Yusuf, M., & Anggarani, F.K. (2020). Gender Stereotypes and Self-Efficacy as Determinants of the Glass Ceiling Effect: A Study of Female Civil Servants in Central Java, *Jurnal Psikologi*, 47(1), 56 – 63. DOI:10.22146/jpsi.43729
- Frank, L. S. & Cooperman, B. (2013). Power, Politics and Personal Connections: Dona Gracia’s Inheritance, Rabbi Joseph ibn Lev, and the Law, 1 – 25.
- Górski, Y. (2019). Concerning Some Marrano Threads in The Aesthetic Theory of Theodor W. Adorno, *Religions*, 10(3), 173, 1- 21. DOI::10.3390/rel10030173.
- <https://forbes.co.il/e/the-first-lady/> (05.05.2021).
- <https://www.encyclopedia.com/women/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/nasi-gracia-mendes-1510-1569> (04.05.2021)
- <https://www.myjewishlearning.com/article/dona-gracia-nasi/> (05.05.2021)

- Leite, E. (2013). *An Academic Contribution Toward Qualitative Evaluations of Surprise Business Takeover Attack: an Historical Perspective*. (Doktora tezi), UTAD, Vila Real, (Portugal).
- Miovic, V. & Seferovic, R. (2014). Gracia Mendes in Dubrovnik, *Dubrovnik Annals*, 18, 65-94.
- Omran, M.S., Alizadeh, H., & Esmaeeli, B. (2015). The Analysis of Glass Ceiling Phenomenon in the Promotion of Women's Abilities in Organizations, *International Journal of Organizational Leadership*, 4(3), 315 – 323. DOI:10.33844/ijol.2015.60323.
- Restaino, M. (2018). *The 1492 Jewish Expulsion from Spain: How Identity Politics and Economics Converged*, Department of History, (University Honors Program Theses), Southern University, (Georgia).
- Roth, C. (1947). *The House of Nasi : Dona Gracia*, 1, Philadelphia.' dan aktaran: Olson, R, W, (1977). *Jews in the Ottoman Empire and Their Role in Light of New Documents: Addenda and Revisions to Gibb and Browen*, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, 119 – 142.
- Roth, C. (2001). *Doña Gracia of the House of Nasi*, Varda Books, USA.
- Vekaric, N. (1998). The Population of Dubrovnik Republic in the Fifteenth, Sixteenth and Seventeenth Centuries, *Dubrovnik Annals*, (2), 7-28.
- Wirth, L. (2001). *Breaking Through the Glass Ceiling: Women in Management*, International Labour Office, Geneva.